

POGLED U SVIJET VELIKOG PUTNIKA IBN BATUTE*

Dženan DAUTOVIĆ

* David Waines, „The Odyssey of Ibn Battuta:
Uncommon Tales of a Medieval Adventurer“,
I. B. Tauris, London-New York, 2010, 226 str.

Putopis je oduvijek bio veoma popularan literarni izraz, kako među širim narodnim masama, tako i unutar različitih krugova naučne zajednice. Prosječnog čitatelja zabavit će razni doživljaji putopisca i opisi predjela za koje teško da bi drugačije i čuo, a kamoli kročio u njih, lingviste i historičare književnosti interesovat će nivo razvoja jezika i pismenosti koju autor prezentira, etnografi će u putopisima naći pravo bogatstvo podataka o običajima i vjerovanjima raznih naroda, dok se za historičare otvara jedan potpuno novi prozor u vrijeme koje proučavaju i zbog toga se putopisi smatraju izvorima od prvorazrednog značaja. Iako će putopis vrhunac svoje popularnosti doživjeti u 19. stoljeću, najčuveniji putnici koji su ostavili zapise o svojim avanturama potiču iz vremena srednjeg vijeka. Slava Marka Pola u Zapadnom svijetu je i dan-danas neprolazna a opis njegovog puta od Venecije do Mongolije i Kine jednako oduševljava kako savremenike tako i današnje čitaoc. Drugi veliki srednjovjekovni putnik potiče iz islamskog svijeta, imenom Shams al-Din Abu Abdallah Muhammad b. Abdallah b. Ibrahim al-Luwati al-Tanji, bolje poznat kao Ibn Battuta, kome je i posvećena knjiga Davida Wainesa, profesora emeritusa Islamskih studija na Univerzitetu u Lancasteru.

Djelo je napisano u pet poglavlja, uz pridodani rječnik manje poznatih riječi, spisak odabranih izvora i literature i detaljan indeks imena i geografskih pojmova. U prvom poglavlju „Travel Tales, Their Creators and Critics“ (1-26) autor se bavi općenito srednjovjekovnim putopisima, njihovim autorima i odnosu moderne kritike prema njima. Jako je zanimljiva usporedba Marka Pola i Ibn Battute koju Waines prezentira. Ako na stranu i ostavimo životne sličnosti dvojice velikih avanturista, poput mlade životne dobi kada su otišli na put ili malog vremenskog razmaka između njihovih života (Marko Polo je umro u 69-oj godini života, januara 1324. godine, dok Ibn Battuta u junu 1325. u svojoj 22-oj godini počinje s putovanjima), naročito je značajno što su obojica svoja sjećanja zapisali uz pomoć pisanoj riječi vičnijih suradnika. Za razliku od današnjih *ghost-writera*, kod kojih se podrazumijeva anonimnost, imena tih učenjaka nisu ostala nepoznata u historiji. Tako je sjećanja Marka Pola ovjekovječio Rustichello iz Pise, dok je u oblikovanju Ibn Battutinih sjećanja u višetomnu *Rihlu* učestvovao Muhammad Ibn Juzayy, poznati marokanski pisac na polju poezije, šerijata i teologije. Još jedna sličnost između putopisa Marka Pola i Ibn Battute jeste i oštar stav moderne kritike prema njihovim zapisima, koji se kreće od sumnje u pojedine dijelove njihovog putnog itinerara do potpune negacije skoro cijelog putovanja. Waines se osvrnuo i na ovakve stavove te ponudio alternativni pristup, čime je umnogome rehabilitirao djelo Ibn Battute.

U prvim stranicama narednog poglavlja „The Travels“ (27-66) autor se najprije osvrće na narativ Ibn Battute, kao glavne teme njegovih zapisa, definišući opis gradova i njihove okoline (*amsar*) te put od jednog do drugog grada (*asfar*), čime je postigao opis potpunog iskustva putovanja i tako nam omogućio imaginaciju pune drame srednjovjekovnih putovanja. Za razliku od većine suvremenih putopisaca (npr. Marka Pola ili najpoznatijeg jevrejskog srednjovjekovnog putopisca Benjamina iz Tudele) čija pisanja su skoro u potpunosti impersonalna, bez bilo kakve informacije o sebi ili o utisku koji su na njih ostavili novi predjeli, novi ljudi i događaji, Ibn Battuta konstantno i autorativno piše u prvom licu, usmjeravajući pažnju čitaoca i pružajući pravi uvid u prirodu srednjovjekovnog putovanja:

„Napustih svoje rodne mjesto, Tangier, juna 1325. Krenuo sam sam, bez pratnje kolege putnika, ili u sastavu karavana. ... Odlučio sam da ostavim svoje voljene, muške i ženske i da napustim dom kao ptice

njihova gnijezda. Roditelji su mi još bili živi i odvajanje od njih bio je teret koji sam morao nositi; zaista, svi smo bili zahvaćeni tugom razdvajanja. U to vrijeme bio sam star 22 godine.“

Iz prethodnih riječi samog Ibn Battute saznajemo da je porijeklom bio iz marokanskog grada Tangiera, odakle se uputio na putovanje koje će se transformirati u 24-godišnju avanturu ovog dinamičnog i nemirnog karaktera. Ukoliko samo ukratko prezentiramo put koji je prešao u toku ove 24 godine, shvatićemo da se i za današnje pojmove radi o ogromnim prostranstvima. Iz Tandžira uputio se najprije u Tunis i Aleksandriju, gdje je odlučio da po prvi put obavi hadž; tako je u Mekku krenuo preko Damaska. Nakon obavljene vjerske dužnosti odlučuje se na izlete u Perziju, posjetivši Širaz, Isfahan i Tabriz, a zatim je iz Bagdada oputovao u Mosul i Mardin u sjevernom Iraku, da bi se vratio u Mekku na svoje drugo hodočašće. Na tom putu posjetio je velike gradove Basru i Abadan, ali se i ozbiljno razbolio, pa je morao ostati u Mekki i naredne 1328. i 1329. godine. Potaknut sukobom između upravitelja Mekke i garde egipatskog sultana, Ibn Battuta 1330. godine otpočinje novu etapu svojih lutanja. Najprije se uputio u Jemen i to vodenim putem, što mu nikada nije bio drag izbor. Dugotrajno putovanje brodom je iskoristio da posjeti i predjele istočne Afrike, upoznavši se sa gradovima Mogadišo, Mombasa i Kulva, a zatim je 1332. godine, preko Omana, ponovo obavio hadž. Tada otpočinje slijedeća velika faza njegovih putovanja. Najprije je, prateći tok Nila, došao do Kaira, gdje upoznaje al-Hajja Abdallaha al-Tuzarija koji će u narednom nizu godina biti Ibn Battutin vjerni saputnik, sve do svoje smrti u Indiji. Iz Kaira je preko Sinaja došao do Sirijske obale, gdje se ukrao na brod Đenovljanskih trgovaca s kojima dolazi do Anatolije, tada već osvojene od strane turskih plemena. Nakon ove, i za samog Ibn Battutu jedne od interesantnijih epizoda putovanja, koja je trajala preko 15 mjeseci, upućuje se prema Novom Saraju na donjoj Volgi, prijestolnici mongolske države Zlatne Horde. Iskoristivši želju jedne od sultanovih žena, inače kćerke bizantskog cara, da posjeti oca, Ibn Battuta posjećuje i najslavniji grad tog vremena – Carigrad. Završivši boravak među Mongolima, iduća velika destinacija bila je Harezm, a zatim i Samarkand, koji su bili samo usputne postaje na putu do Indije. Tu dolazi do velikog zastoja u Ibn Battutinim putešestvijama: skoro čitavu dekadu on će ostati u Delhiju kao član sultanovog birokratskog aparata. Upoznat sa Ibn Battutinim iskustvom, sultan Delhija ga imenuje kao vođu poslanstva koje je nosilo poklone vladaru Kine. To poslanstvo je imalo veliku nesreću i nikada nije stiglo na svoju destinaciju, a Ibn Battuta se nakon niza neugodnosti obreo u velikoj luci Kalkuti. Iduća destinacija bili su Maldivi, gdje je proveo 18 mjeseci, odakle odlazi najprije u Bengal, Sumatru i luku Kakula na Javi, središnje mjesto Hindu carstva. Iz Jave se otisnuo na kinesku obalu na putovanje koje je trajalo minimalno 88 dana i koje danas kod stručnjaka izaziva ponajveće sumnje. Od tog momenta, Ibn Battuta se odlučuje na povratak kući u Maroko u toku kojeg je i obavio svoj posljednji hadž, 1349. godine, te tako okončao dugo lutanje. Nemirnog duha kakav je bio, Ibn Battutu ni poslije mjesto nije držalo, pa je u sklopu borbe protiv *reconquiste* posjetio današnju Španiju i gradove Marbelu, Malagu, Rondu i Granadu, a posljednje putovanje je bilo u „Zemlju Crnaca“, *Bilad al-Sudan*, koja je obuhvaćala teritorij današnjih Mauritanije, Malija i Nigera.

Iduća poglavlja autor je definisao prema pojedinim specifičnim temama iz Ibn Battutinog pisanja, tako imamo: „Priče o hrani i gostoprimstvu“ („Tales of Food and Hospitality“, 67-105), „Priče o svetim mjestima, ljudima i čudima“ („Tales of Sacred Places, Saints, Miracles and Marvels“, 107-156) i „Priče o kategorijama na rubu društva“ („Tales of the ‘Others‘“, 157-195). Ovakav pristup

je svakako prihvatljiv kada se sagledava Ibn Battutino djelo u cjelini, no kako nas više zanimaju izvještaji velikog putnika o pojedinim područjima, u ovom prikazu je logičnije sakupiti najinteresantnije podatke o određenim geografskim prostorima na jedno mjesto. No, prije toga je potrebno sagledati još jedan segment društva koji je fascinirao Ibn Battutu – „okrunjene glave“. Ibn Battuta je zamišljao da je svijet podijeljen između sedam velikih i moćnih vladara. Primat među njima davao je, naravno, marinidskom sultanu Maroka Abu Inan Farisu, a ostali su: mamelučki sultan Egipta i Sirije Al-Malik al-Nasr, sultan „dva Iraka“ Abu Said, sultan Zlatne Horde Muhammad Uzbek, sultan Turkistana Tamashirin, sultan Indije Muhammad b. Tughluq i vladar Kine.

Prvo interesantno područje koje zaslužuje osvrt jeste predio između Damaska i Mekke uključujući i ova dva velika grada islamskog svijeta. U opisu Damaska, Ibn Battuta, ili što je još vjerovatnije Ibn Juzayy, se poslužio pisanjem više od jednog stoljeća starijeg Ibn Jubayr-a, što je neke od analitičara Ibn Battutinog djela navelo da ga optuže za plagijarizam. No, u *Rihli* potpuno korektno stoji da Damask nigdje nije bolje opisan nego u *briljantnom pisanju Abu'l Hasana ibn Jubayr-a*, dakle riječ je o citiranju, a ne prepisivanju. Za Damask je karakterističan veliki broj sakralnih objekata, od kojih Ibn Battuta opisuje šehidsko mezarje al-Qarafa, na kome je sahranjen veći broj Poslanikovih ashaba, zatim džamiju na čijem zidu se nalaze otisci stopala za koje se vjeruje da pripadaju Musa a.s., te planinu Salihyyu sa nizom njenih svetišta. Put od Damaska do Mekke je trajao 45-50 dana, većinom preko užarene pustinje, tako da u spisima s tog puta dominira konstantna pažnja o količini preostalih zaliha vode, o opasnom pustinjskom vjetru *samun*, koji je zatrpao tolike karavane, a Ibn Battutin karavan zadesila je i nesreća da ih je napao čopor gladnih hijena. Na putu je neizostavno bilo zaustavljanje u Medini, drugom najslavnijem gradu islamskog svijeta, u kojem je Ibn Battuta proveo četiri dana. Najveću pozornost je obratio na džamiju Muhammeda a.s., njegovo turbe, uz koje su sahranjena i prva dvojica halifa Ebu Bekr r.a. i Omer r.a., no kao pravnik malikijske šerijatske škole, nije mogao zaobići ni dva memorijalna spomenika osnivača ovog mezheba Abu Abdallaha Malika b. Anasa – njegovu kuću i turbe. U Mekki, pored niza lokacija od tolikog značaja za historijat islama i hadždž kao vjerski obred, Ibn Battuta opisuje interesantan običaj da neki od hodočasnika ostaju u gradu duže vrijeme kao *mujawiri*, obično unutar nekih vjerskih institucija. Taj običaj će i sam Ibn Battuta iskoristiti nakon par godina, kada je od 1328. do 1329. godine boravio u medresi Muzaffariyi.

Kolijevka civilizacije, prostor današnjih Iraka i Irana, područje kojim su vladale neke od najmoćnijih svjetskih dinastija, u Ibn Battutino vrijeme bio je daleko od svog vrhunca. Naježda Mongola, koji su do tada već prešli na islam i poprimili civilizacijske tekovine, ipak je ostavila neizbrisive tragove. Ta promjena je naročito bila očita na primjeru najvećeg grada tog regiona, Bagdada. I ovdje je korišteno pisanje Ibn Jubayra, no budući je on djelovao prije nego što je Hulagu-kan 1285. godine osvojio Bagdad, Ibn Battuta daje i razlike u stanju Bagdada kojeg on vidi i Bagdada prije skoro 150 godina. Naročito je indikativan primjer broja medresa (oko 30 u vrijeme Ibn Jubayra) i džamija (nesaglediv broj) za koje Ibn Battuta kaže samo da većina leže u ruševinama. Također je nestala ogromna bolnica u blizini džamije halife al-Mansura, dok je jedna od rijetkih očuvanih institucija bila čuvena medresa Nizamiyya. Za područje zapadne Perzije bilo je karakteristično prisustvo velikog broja *zawiya*, prenoćišta u kojima je putnik-namjernik besplatno dobivao konačište, hranu, vodu i sl, već prema mogućnostima mjesta u kojima se nalaze. U cijelom Bagdadu tečna voda se

mogla naći samo u *zawiyi* uz turbe Abu Hanife, osnivača hanefijskog mezheba. U odnosu na Bagdad, drugi gradovi regiona su ostavili mnogo bolji utisak na Ibn Battutu. Tako on oduševljeno ističe gostoljubivost ljudi Basre, veličinu i bogatstvo grada Abadana, teške planinske staze na putu između Tustara i Idhaja u čijem području je lokalni *atabek* izgradio 460 *zawiya*, od čega 44 u samom gradu. Budući da se od putnika očekivalo da provede bar tri dana u *zawiyi*, Ibn Battuta se upoznao sa gradovima kao što su Isfahan, Širaz, Mosul ili Kufa. U blizini Basre posjetio je turbe Anasa b. Malika, Poslanikovog ashaba i čuvenog muhadisa, dok je u okolici Kufe ugledao ugljenisanu zemlju za koju su mu objasnili da je mjesto pokopa Ibn Muljama, atentatora na četvrtog halifu Alija r.a. i da stanovnici Kufe svake godine na tom mjestu prave veliku lomaču i prekopavaju zemlju. I u Širazu je posjetio turbe jednog od velikana, Sadija, kako ga je nazvao: *najvećeg pjesnika svog vremena na perzijskom jeziku*, a bio je i fasciniran pobožnošću njegovih stanovnika, naročito žena čiji je način oblačenja, uz korištenje burke, posebno zainteresirao marokanskog putnika. Od prehrambenih običaja stanovnika ovog područja za Ibn Battutu je naročito iznenađujuća bila velika upotreba riže, koja je vezana za plodne doline velikih rijeka. Istočne dijelove Perzije – Horasan sa Buharom i Belhom, Ibn Battuta je posjetio na svom putu u Indiju. Buhara, nekada do temelja uništena od vojske Džingis-kana, pokazivala je znake obnove. Tu je Ibn Battuta posjetio turbe još jednog slavnog muhadisa Ismaila al-Buharija, koje je ležalo u nizu sa turbetima raznih poznatih učenjaka sa tog područja, te je vrijedno prepisao natpise iznad svakog od njih. Od horasanskih gradova najviše se zadržao u Heratu, Al-Džamu, Tusu i Nišapuru. Stanovnike Herata je opisao kao *poštene, uzdržane od svih nedozvoljenih užitaka, iskrene u vjeri i bez poroka*, čemu mogu zahvaliti Nizamu al-Dinu Mevlani, čija djela naširoko opisuje. Tus je najpoznatiji kao rodno mjesto čuvenog učenjaka Abu Hamida al-Gazalija, čije turbe je takođe obišao, dok ga je u horasanskoj prijestolnici Nišapuru najviše fascinirala prelijepa džamija sa četiri okolne medrese.

Anatolski dio pustolovina je kod Ibn Battute izazvao najmješovitije emocije. Oduševljenost predjelima, gradovima i nekim društvenim postignućima konstantno se izmijenjuje sa veoma kritičkim stavom za neke njemu nerazumljive svakodnevne običaje. U to vrijeme prostor današnje Turske se nazivao *Bilad al-Rum* („Zemlja Grka“), no većina stanovništva je ipak bila muslimanskog, turskog porijekla, uz i dalje osjetno prisustvo kršćana. Kao glavnu karakteristiku stanovništva Ibn Battuta ističe jako izraženo gostoprimstvo, zbog koga se često osjećao kao kod kuće. Zapazio je i da su u velikim gradovima kršćanske zajednice, poput jevrejskih, odijeljene od ostatka grada, te da predstavljaju svojevrsni grad unutar grada. U gradu Ladhiku, antičkoj Laodikeji, nije se mogao načuditi tvornici pamuka. U Kafi (Theodosiji) je po prvi put u životu čuo crkvena zvona, što ga je istovremeno i iznenadilo i uplašilo. U gradu Bursi je upoznao sultana Orhan-beya, kojeg je smatrao najbogatijim od svih anatolskih turkmenskih vladara i tako je nesvjesno svjedočio rađanju novog svjetskog carstva. Ibn Battutu je impresionirala i mreža *zawiya* i drugih društvenih institucija izgrađena pod uticajem ahija, kao i uticaj ovog vjerskog reda na vrhovnu politiku. Ostavši ukupno 15 mjeseci u Anatoliji, Ibn Battuta je svjedočio i nizu običaja lokalnog stanovništva prema kojima je imao izraženo negativan stav. Nikako nije mogao shvatiti među Turkmenima toliko raširen običaj konzumiranja hašiša; stanovnike Ladhika je strašno osuđivao zbog prakse kupovanja lijepih grčkih robinja i njihovog korištenja za prostituciju. Još jedan običaj, na kojeg je naišao i kada je bio u gostima Zlatne Horde i koji je negativno djelovao na Ibn Battutu, jeste odnos turkmenskih naroda prema alkoholu. Budući da su prihvatili hanefijski mezheb,

Turkmeni su zabranu korištenja alkohola ograničili samo na vino, koje se jedino poimenično spominje u Kur'anu, dok su ostale vrste alkoholnih pića upotrebljavali bez ustručavanja. Boravak kod Zlatne Horde većinom protiče u opisu ogromnih pokretnih gradova-kampova koji su slijedili putovanje vladarskog dvora, dok pojedinih puta u Carigrad izostaju. Teško je reći koji su razlozi nedostatka opisa najslavnijeg grada tog vremena, Waines dopušta da su moderni kritičari u pravu kada sumnjaju u istinitost ovog izleta, no sagledavši taj problem i iz drugog ugla, nudi i alternativne razloge i motive pojave ove anomalije.

Najezotičniji dio Ibn Battutinih putovanja je svakako njegovo više od decenije dugo prisustvo u Indiji i na krajnjem Istoku. Boravak u Indiji većinom provodi kao službenik – pravnik sultana Muhammad b. Tughluqa, tako da njegova zapažanja i danas predstavljaju izvor prvog reda za historijske procese u Sultanatu Delhi tokom vremena vladanja ovog vladara. Istovremeno, ovaj dio *Rihle* je manje dinamičan i deskriptivan. Tek nakon propalog poslanstva u Kinu, u kojem je, prvo zbog oluje a zatim i napada gusara, jedva izvukao živu glavu, ponovo započinju karakteristična „battutinska“ lutanja i opisi. Jedan od posebnih bisera jeste Ibn Battutino prisjećanje na pretežno muslimanskim stanovništvom naseljena ostrva Dhibat al-Mahal, danas poznata kao Maldivi: „Ova ostrva su jedno od svjetskih čuda. Ukupno ih ima oko dvije hiljade. Svaki stotinjak formira kružni grozd koji liči na prsten sa samo jednim ulazom kroz koji se može brodom doći do ostrva. Svako plovilo koje dođe zahtjeva bar jednog domoroca koji će ga pravilno usmjeriti ka određenom ostrvu. Ona su toliko blizu da su sa jednog ostrva vidljivi vrhovi palmi na drugom. Ukoliko brod izgubi kurs neće biti u stanju da dođe do ostrva i struja će ga odvesti na indijsku obalu ili na Ceylon.“ Na Maldivima je Ibn Battuta ostao do 18 mjeseci, obavljao dužnost kadije, ženio se nekoliko puta te je morao pobjeći zbog uplitanja u političke struje na ostrvima. U idućoj stanici, Bengal, obavio je jednomjesečni put do planine Assam gdje je upoznao čuvenog asketu Jalal al-Din al-Tabrizija, a zatim preko Sumatre došao do luke Qaqula na Javi koja mu je bila usputna stanica prema kineskoj obali. Put Ibn Battute sa Jave u Kinu je mnogo osporavan među stručnjacima, a iz njegovog pisanja se teško mogu izvući jasniji zaključci budući da se imena gradova i rijeka koje spominje teško mogu ubicirati. Ime grada Zaitun mu je bilo interesantno jer u okolici uopšte nema maslina. Ukupno je na tom putu Ibn Battuta proveo 88 dana i najvjerovatnije stigao do Cantona, a vjerovatno ne do Khan Baliqa (Pekinga). Ono što ga je najviše fasciniralo na kineskoj teritoriji jeste velika socijalna sigurnost, bez bilo kakvog straha od pljački ili nasilja.

Veoma zanimljiva knjiga Davida Wainesa daje sveobuhvatan pogled u svijet velikog putnika i avanturiste Ibn Battute. Autor argumentirano i srčano brani *Rihlu* od kritika starijih komentatora, donoseći neke sasvim nove metodološke načine njenog proučavanja koji učvršćuju vjerodostojnost Ibn Battutinog putopisa. Naravno da se, niti u ovom prikazu, pa ni u knjizi engleskog autora, nije moglo dotaći svih segmenata svakodnevnog života na koje je nailazio marokanski putnik. Posebni radovi mogu se napisati na osnovu Ibn Battutinih izvještaja o gostoljubivosti pojedinih regija, o prehrambenim navikama njihovih stanovnika, položaju žena i robova u društvu itd. Zbog svega toga pojava knjige o životu i djelu Ibn Battute na engleskom jeziku predstavlja vrijedan događaj. Dok će *Rihla* i dalje u svom originalu zaokupljati pažnju stručnjaka, sada se veoma širokoj bazi čitalaca engleskog govornog područja pružila mogućnost da na mnogo lakši način spoznaju sliku islamskog svijeta 14. stoljeća u kome se dugosežne posljedice burnog prethodnog stoljeća dinamički isprepliću sa već vidljivim strukturama i silama nadolazećeg vremena.